1

Klap

1942

In een schuur op het Betuwse platteland schrobt een boerenknecht met vaste halen de binnenkant van een melkbus. De schuurdeuren staan wijd open als het bulderen van vliegtuigmotoren hem opschrikt. De herrie houdt enkele seconden aan en wordt dan onregelmatig. Met een noodgang komt het gesputter dichterbij.

De vingers van de knecht klemmen zich om de ovale handgrepen van de melkbus, maar het metaal glijdt weg uit zijn handen. De bus valt kletterend op de vloer, rolt nog een stukje door en komt tot stilstand tegen zijn houten klompen. Buiten volgt een harde, doffe knal. Even trilt de grond, waarna het doodstil wordt.

Ten westen van het Gelderse dorp Elst is een geallieerd vliegtuig neergestort. Het toestel is een tweemotorige Britse bommenwerper van de Royal Air Force. Zulke toestellen worden intensief ingezet voor bombardementen op industriële doelen in het Duitse Ruhrgebied. Vanuit Engeland vliegen ze 's nachts via Nederland richting Duitsland en in de vroege ochtend weer terug. Als ze dat halen tenminste. Uiteindelijk gaat een deel van de bommenwerpers die aan een missie deelnemen, verloren.

Ook dit toestel is op de terugweg van een inzet in vijandelijk gebied. Nederland ligt daarbij onvermijdelijk onder de vliegroute. Boven de Betuwe raakt de bommenwerper echter in de problemen. Het toestel wordt 's morgens vroeg onderschept door een Duits jachtvliegtuig. De Britse bommenwerper verliest hoogte en slaat te pletter.

De gigantische klap verwoest het vliegtuig grotendeels. Stukken van het wrak liggen verspreid over het veld: gedeelten van het

raamwerk, platen, restanten van vleugels. De korte, maar zeer felle brand die direct ontstaat, gaat ook snel weer uit. Hier en daar smeulen wrakstukken na.

De boerenknecht stuift met een wit weggetrokken gezicht uit de schuur. Geschrokken nadat het oorverdovende kabaal hem had bereikt, had hij het toestel zien opdoemen, hellen en neerduiken richting het land. Een heftige inslag volgde.

Ontsteld door wat hij zojuist heeft gezien en gehoord, blijft hij even staan, terwijl hij zijn hart, razendsnel als dat van een muis, voelt kloppen in zijn borstkas. De man loopt het erf af, het land in, naar de rampplek. De knecht is een aantal minuten na de crash als eerste ter plaatse.

Er liggen enkele verkoolde lichamen. Of, nou ja, wat er van de bemanningsleden over is. Niemand in het vliegtuig heeft de klap overleefd. De knecht dwingt zichzelf om niet weg te kijken.

Een van de inzittenden ligt half uit de vliegtuigromp, zijn lichaam in een houding die geen levend mens ooit zou kunnen aannemen. De hitte heeft zijn uniform aan zijn verbrande huid doen vastkleven, waardoor niet meer te zeggen is waar de stof ophoudt en het weefsel begint. De lucht die om hem heen hangt, is zoet en scherp tegelijk, een geur die zich meteen vastzet achter in zijn keel.

Het liefst wil de knecht wegvluchten, maar zijn ogen worden als vanzelf getrokken richting de spullen tussen het verwrongen plaatwerk: een Britse metalen verbanddoos met een rood kruis op een grijsgroene achtergrond, wat half verbrande papieren en een zakhorloge. Niet alles is door het vuur verteerd.

De knecht stapt over een stuk metaal. De geur wordt intenser. Hij voelt zijn maag samentrekken, bukt en pakt het zakhorloge op.

Dan ziet hij een bijl.

Hij trekt het gereedschap onder een gescheurde plaat vandaan. De rubberen steel voelt vreemd aan, alsof de hitte het materiaal

zacht heeft gemaakt en het daarna weer is gestold. Het gebogen blad glanst tussen de roetvlekken.

Met het topje van zijn wijsvinger raakt hij voorzichtig de bijlkop aan. Een felle pijnscheut volgt.

'Au, verdomme!'

Hij trekt zijn hand terug. Een dun rood streepje verschijnt op zijn huid. De knecht steekt zijn vinger in zijn mond.

Hij komt overeind en kijkt schichtig om zich heen. Zijn blik schiet naar de weg, naar het rijtje knotwilgen en weer terug naar de weg. De klap moet overal in de buurt te horen zijn geweest. Hij verwacht dan ook ieder moment de Feldgendarmerie ter plaatse, de militaire politie van de Duitse Wehrmacht. Deze zal de rampplek hermetisch afzetten om nieuwsgierige burgers op afstand te houden, maar ook mogelijk waardevolle informatie uit het toestel veiligstellen, zoals vliegplannen, kaarten en gegevens over orders die niet in vijandelijke handen mogen vallen.

Met de bemachtigde spullen loopt de knecht snel terug naar de schuur, zijn klompen diep wegzakkend in de modderige akker. Even verderop tikt een los stukje ongedefinieerd metaal nog na tegen het wrak, dansend in de wind.

2

Dood

21 april 1943

De lucht boven de Betuwe kleurt langzaam van staalgrijs naar zacht oranje. Een strook nevel hangt boven de sloten en uit de richting van een boerderij klinkt het gekraai van een haan.

In de ochtend van 21 april 1943 fietst de zeventienjarige Jan over de lange Polderstraat in Heteren. Zijn handen tintelen van de kou en hij heeft spijt dat hij de bovenste knoopjes van zijn werkjas niet heeft dichtgedaan.

'Brr, wat is het koud,' zegt de jongen hardop. Ongemerkt kruipen zijn schouders in de richting van zijn oren.

Met zijn ene hand houdt hij de kraag van zijn stugge katoenen jas bij elkaar, terwijl hij met zijn andere hand het houten handvat van zijn fietsstuur stevig omklemt. *Straks, als de zon boven de horizon staat en de mist is opgetrokken, zal het gelukkig snel warmer worden,* troost hij zichzelf. *Gisteren was het immers ook een heerlijke lentedag.*

Het is iets voor zessen in de vroege ochtend en Jan is op weg naar 't Veld, waar hij samen met andere jongens en mannen het land bewerkbaar houdt. Jan is polderwerker. Hij verstevigt dijken, diept sloten uit, ontdoet greppels van klei en riet, en werkt vanaf het eerste daglicht totdat het weer donker wordt om de laaggelegen omgeving vrij te houden van water.

In de verte ziet Jan de boerderij van Koos Degen liggen, een kleine hofstede met een rood pannendak, omzoomd door knotwilgen en een diepe sloot. De boerderij is nog in het halfduister gehuld. Het valt Jan op dat er geen rook uit de schoorsteen komt. Dat is apart, want normaal brandt de kachel al.

Wanneer Jan vaart mindert, springt hij behendig van zijn fiets. Eenmaal ernaast pakt hij het rijwiel kordaat bij stuur en stang op, en zet het in één zwaai tegen de heg om vervolgens het erf op te lopen. Een groepje kraaien schrikt wanneer de stilte plotseling wordt doorbroken, en vliegt op met krassende geluiden. Hun zwarte vleugels klapperend in de wind. *Kaah-kaah-kaah.* Het geluid draagt ver in het weidse landschap.

Jans houten klompen maken bij iedere pas afdrukken op het licht vochtige erf. Even blijft hij staan. Het erf van boer Degen ligt er ongewoon stil bij. Hij hoort het ongeduldige geloei van de koeien, maar van Koos Degen of zijn knecht Evert is geen spoor te bekennen. Gewoonlijk staan de staldeuren open, want op dit uur zijn de voorbereidingen voor het melken al lang en breed gestart.

Vreemd, denkt Jan.

Jan fronst zijn wenkbrauwen en loopt routineus verder het terrein op, zoals hij dat nagenoeg iedere werkdag doet. In de schuur pakt hij zijn kruiwagen, bats en hak, precies waar hij het gereedschap gisteren heeft weggezet. Na een zware werkdag laat Jan zijn spullen altijd achter bij Degen. Zo staan ze veilig opgeborgen en hoeft hij ze niet keer op keer mee naar huis te sjouwen. Hij pakt de kruiwagen bij de handvatten, tilt deze omhoog en loopt achterwaarts de schuur uit, terwijl het kruiwagenwiel bij iedere omwenteling piept.

Als Jan zich omdraait, valt zijn oog op de voordeur van het woonhuis. Deze staat op een kleine kier. Het belooft vandaag weliswaar een mooie dag te worden, maar tegelijkertijd is het deze ochtend fris. Niet het moment om de deur open te zetten, zelfs niet op een kiertje. Degen en zijn knecht Evert gebruiken de voordeur bovendien nooit; altijd gaan zij via de deel, achterom. *Zo doen we dat hier in de Betuwe allemaal*, gaat er door Jans hoofd. Alleen hoog bezoek belt of klopt aan.

Wat is er toch aan de hand? vraagt de jonge polderwerker zich af. Jan besluit om poolshoogte te nemen en zet abrupt zijn kruiwagen neer. Gedecideerd loopt hij naar de voordeur, het grind knarsend onder zijn houten klompen.

‘Goedemorgen,’ zegt Jan goedgemutst als hij dichter bij het huis komt. Zijn stem klinkt hard in de stilte, maar er volgt geen enkele reactie op zijn begroeting.

‘Goed volk!’ roept hij nog iets luider.

Jan staat inmiddels voor de voordeur. Een unheimisch gevoel bekruipt hem en het liefst zou hij weglopen.

‘Koos, Evert?’

Niets.

Aarzelend besluit hij de deur met het topje van zijn wijsvinger toch maar een klein stukje verder open te duwen. Het scharnier knerpt. Binnen is het schemerig. Jan hoort het geluid van een klok waarvan de secondewijzer ritmisch verspringt. *Tik-tik-tik-tik.*

‘Hallo, is daar iemand?’ probeert hij nog eens, nu op een wat gematigder toon.

Wederom volgt er geen respons.

En dan ziet hij het. Eerst een voet, half verscholen onder de kapstok die in de hoek van de hal staat. Daarna een gestrekte arm, de vingers verkrampt. Daar, in de smalle gang op de granitovloer met het zwarte kader, ligt het lichaam van een manspersoon. Het is Koos’ knecht: Evert. Een donkere vlek heeft zich uitgespreid onder zijn kruin, tot aan de plint. Zijn hoofd ligt in een vreemde knik tegen de muur. Een donkere veeg loopt naar beneden.

Even denkt Jan dat de boerenknecht gevallen is, maar dan ziet hij het gezicht, de vreemde stand van de mond. Een paar passen verder ligt bovendien boer Koos Degen op zijn zij, zijn armen uitgestrekt alsof hij nog iets wilde grijpen, het leven nog even wilde vasthouden.

Het eerste ochtendlicht valt naar binnen. Nu ziet Jan de vele donkere vlekken die duidelijk zijn veroorzaakt door bloed: op de muur, op het gordijn, tegen de deur. Een metaalachtige geur vult zijn neus. Jan hoort zijn eigen adem, kort en schokkend.

De hal van de boerderij is een waar slagveld.